

УДК 304:365-057.85(477.8)''1944/1953''
DOI: 10.24919/2312-2595.7/49.234428

Руслана ПОПП

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ryslana.popp@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5370-1770>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-9496-2018>

Марія ЯРУШАК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (m.yarushak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1639-0579>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1966927/mariia-yarushak>

Бібліографічний опис статті: Попп, Р., & Ярушак, М. (2021).

Житловий аспект повсякдення інтелігенції західного регіону України у 1944–1953 рр. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 7/49, 72–90. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.7/49.234428>.

ЖИТЛОВИЙ АСПЕКТ ПОВСЯКДЕННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У 1944–1953 рр.

Анотація. Мета дослідження. Висвітлити житлове забезпечення інтелігенції західного регіону України у перші повоєнні роки, показати, як воно впливало на її повсякдення. **Методологія дослідження** базується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, науковості, системності, антропологізму, багатofакторності, а також проблемно-хронологічному, історикотипологічному, історико-біографічному, історико-психологічному, порівняльно-історичному, інституціональному, комунікативному наукових методах. **Наукова новизна** полягає у тому, що робиться

© Руслана Попп, Марія Ярушак, 2021

спроба в регіональному ракурсі розкрити житловий аспект повсякдення інтелігенції західного регіону України у контексті суспільно-політичних реалій перших повоєнних років, з'ясовується, де мешкали представники інтелігенції, показується механізм його набуття, доводиться, що житло було важливою складовою життєвого простору інтелігенції. **Висновки.** У повоєнні роки для багатьох інтелігентських родин західного регіону України гострою залишалася житлова проблема. Отримання окремих квадратних метрів залежало від посади, місця роботи, проживання, наближеності до влади. Житлове питання можна було вирішити адміністративним методом, втручанням партійно-державних органів чи впливових осіб; механізм набуття житла часто був пов'язаний з різними зловживаннями, не завжди законними діями. Воно було певним засобом впливу на інтелігенцію, хоч статус радянського інтелігента дозволяв звертатися у партійні і радянські органи зі скаргами та проханнями про поліпшення житлових умов, але це не завжди було безпечно з огляду на те, що всі побутові негаразди мали бути не пріоритетними, а вирішення їх не завжди було позитивним і швидким. Тому після війни представники інтелігенції західного регіону мали дуже різні житлові умови: проживали в окремих квартирах, будинках, гуртожитках, винаймали квартири та кімнати, а також перебували в напівпідвальних і підвальних приміщеннях, горищах, в приміщеннях радянських закладів і установ, тобто в непристосованих для життєдіяльності умовах.

Ключові слова: радянська система; інтелігенція; повсякдення; помешкання; житлові умови.

Ruslana POPP

PhD (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5370-1770>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-9496-2018>

Maria YARUSHAK

PhD (Education), Associate Professor, Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (m.yarushak@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1639-0579>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1966927/mariia-yarushak>

To cite this article: Popp, R., & Yarushak, M. (2021). Zhytlovyi aspekt povsiakdennia intelihentsii zakhidnoho rehionu Ukrainy u 1944–1953 rr. [Housing facilities of the intelligentsia in the western region of Ukraine in 1944–1953]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 7/49, 72–90.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.7/49.234428> [in Ukrainian].

HOUSING FACILITIES OF THE INTELLIGENTSIA IN THE WESTERN REGION OF UKRAINE IN 1944–1953

Summary. *The purpose of the study is to highlight the housing facilities of intelligentsia of the western regions of Ukraine in the first postwar years, and to show how housing affected intelligentsia's daily life. The research methodology is based on general scientific principles of historicism, objectivity, scientificity, systematicity, anthropologism, multifactoriality, as well as on the following scientific methods: problem-chronological, historical-typological, historical-biographical, historical-psychological, comparative-historical, institutional, communicative. The scientific novelty.* The author makes an attempt to reveal the housing aspect of everyday life of the intelligentsia in the western region of Ukraine in the context of socio-political realities of the first postwar years from a regional perspective; finds out where the intelligentsia lived, shows the mechanism of housing acquisition; proves that housing was an important component of the living environment of the intelligentsia. **Conclusions.** In the postwar years, the housing problem remained acute for many intellectual families in the western region of Ukraine. Obtaining individual square meters depended on the position, place of work, residence place, level of association of the intelligentsia with government. The housing issue could be resolved by administrative means, by the intervention of the party and state bodies or influential persons, the mechanism of housing acquisition was often associated with various abuse, bribery, and at times illegal actions. It was a mean of influencing the intelligentsia, although the status of a Soviet intellectual allowed the party and Soviet authorities to appeal to and request housing improvements, but this was not always safe, given that all domestic problems should not be a priority, and

resolution of those problems were not always positive and quick. Therefore, after the war, members of the intelligentsia of the western region had very different living conditions: some lived in separate apartments, houses, dormitories, rented apartments and rooms, stayed in basements and underground accommodations, attics, in the rooms located inside governmental institutions, i.e. conditions unsuitable for normal life.

Key words: *Soviet system; intelligentsia; everyday life; housing; living conditions.*

Постановка проблеми. Сьогодні в історичній науці великої популярності набуває соціальна історія, дослідження повсякденних практик як загалом населення, так окремих його соціальних груп. Важливим є розуміння того, як суспільно-політичний вимір певної історичної епохи, особливо, коли відбувалися кардинальні трансформації, впливав на щоденне життя кожної людини, які особливості в її працю і побут привносили соціальний статус.

Повсякденність інтелігенції включає у себе багато аспектів життєдіяльності. Не можна всебічно дослідити її рівень та якість буття, не розглянувши житлового питання. Яке житло мала інтелігенція, за яких умов вона його отримувала, наскільки воно задовольняло її життєві потреби, – дослідження цих аспектів дасть можливість відтворити портрет інтелігента західного регіону України на тлі повоєнного радянського часу. Це допоможе і в конструюванні та вихованні сучасної еліти.

Метою статті є висвітлити житлове забезпечення інтелігенції західного регіону України у перші повоєнні роки, показати, як воно впливало на її повсякдення.

Аналіз останніх досліджень. Становище інтелігенції західних областей України в умовах повоєнної радянської дійсності розкривається у працях О. Рубльова та Ю. Черченка (1994), Т. Марусик (2002), О. Луцького (2009). Повсякденні практики науково-освітньої інтелігенції УРСР в повоєнні роки досліджує О. Прохоренко (2010), в період пізнього сталінізму – О. Булгакова (2015).

Особливості повсякдення західноукраїнської інтелігенції та чинники, які його визначали у перші повоєнні роки, показують Р. Шляхтич (2011), Р. Попп (2012).

Виклад основного матеріалу. Військові дії, які відбувалися на території західних областей України у роки Другої світової війни, принесли значні руйнування господарства, комунікацій краю, було знищено та пошкоджено житло. Частина помешкань через відсутність елементарних умов просто була непридатною для життя. Це зумовило труднощі і для інтелігентських родин. Леся Крип'якевич, невістка історика Івана Крип'якевича, згадує, що родина жила у Львові у різних місцях, «на вулиці Домагалічів – саме там був дім, в якому мешкав історик Крип'якевич і його сім'я з братом... Однак після того як, бомба знищила помешкання Івана та Лева, вони переїзять на вулицю Острозького. У цьому районі свого часу мешкало дуже багато різних українських родин, і саме тут Крип'якевичі проживали найдовше» (Поврозник, 2004). Єврейська інтелігентська родина Брандельштейнів, які повернулися до містечка Турка з евакуації, боляче згадують про те, що будинки євреїв були спалені, зруйновані, особливо лякали розбиті вікна (Гром, 2019, с. 27). Радянська влада, яка відновлювалася в регіоні, змушена була вживати заходів для налагодження, ремонту постраждалих приміщень, але це часто залишалося проблемою самих жителів. «Повно повалених домів. Огорожі не має ніде. Всі паркани використані на опал», так у звіті ОУН описується як виглядало в 1947 р. містечко Жовква на Львівщині (ГДА СБУ, ф. 13, спр. 37, т. 76, арк. 405).

Специфіка західного регіону України була в тому, що у 1944–1946 рр., особливо у містах, вивільнився значний житловий фонд, це було пов'язано з великими людськими втратами у роки війни, значна частина сімей, перед вступом радянської армії, в різний спосіб намагалася перебратися на Захід. Після війни радянська система здійснювала масштабні примусові обміни і переміщення населення. Арешти, депортації теж супроводжувалися конфіскацією житла. Згадані процеси торкнулися представників різних національностей інтелігенції регіону.

Місцеві мешканці через страх репресій боялися займати вільне житло, окремі інтелігентські родини, щоб себе убезпечити, навіть обирали скромніше помешкання. Г. Боднар у своєму дослідженні про повоєнне житло у Львові наводить спогади корінного львів'янина, який говорить, що він із сім'єю переїхав «в тихе місце, щоб нас ніхто не бачив, ніхто не чув тому, що

батько мій був адвокат до війни і під час окупації теж був...» (Боднар, 2015). Зібрані науковицею спогади тогочасних жителів міста показують, «що заможних львів'ян або тих, які мали цінні меблі, зумисне незаконно заарештовували на кілька днів, щоби пограбувати помешкання за час їхньої відсутності» (Боднар, 2015). В Дрогобичі конфісковане майно аптекаря, який мешкав на тодішній вулиці Чкалова, на суму 18 тис. карбованців, відразу перевезли до квартири секретаря обкому, про цей випадок згадувалося на третій Дрогобицькій міській партійній конференції (Попп, 2014, с. 354).

У вивільнені квартири масово поселялися насамперед прислані зі східних областей УРСР та інших республік Радянського Союзу «радянські кадри», прерогативу мали представники владних і силових структур, військові. Вони комфортно облаштувалися у чужих помешканнях. Про це колоритно розповідає в автобіографічній повісті Анатолій Дімаров: «На професорській колонії, – зауважував письменник, – тепер професурою і не пахло. Всі особняки захопили відставники від майорів аж до генералів, які щільно обсіли міста України. («Осадники», – мимоволі спливало на думку оце слово ще з часів панської Польщі). Вихідці із Смоленщини, Московщини та інших регіонів неосяжної Росії, вони навіть не думали повертатися додому – осідали на Україні. Їх охоче приймало начальство, надаючи поза чергою квартири, будинки, щедро нарізаючи землі під забудову – команда на це, либонь, надійшла з самої Москви, без команди з Москви ніхто в той час не смів і дихнути» (Дімаров, б.р., с. 537). Донька філолога-германіста, професора, завідувача кафедри німецької філології Львівського університету Богдана Задорожного в розмові з Мирославою Ляхович згадує: «Одразу по війні на місце попередніх мешканців заїхали радянські службовці, військові. Пам'ятаю, як з їхніх магнітофонів лунало «а помирать рановато». Хоча ми жили з ними нормально...» (Ляхович, 2018).

Дещо перепало і викладачам, лікарям, науковцям, інженерно-технічним працівникам, вчителям, не чисельна місцева інтелігенція намагалася втримати свої довоєнні помешкання. Але дуже швидко виявилось, що мігрантів прибуло стільки, що на всіх не вистачало житла. Актори Дрогобицького театру мешкали у його приміщенні (Вурловська, 2017, с. 338). У 1945 р. чимало

вчителів, які прибули на роботу до Львова, змушені були ночувати на вокзалі, у знайомих, у класних кімнатах (ДАЛО, ф. р-402, оп. 3, спр. 3, арк. 100). Тоді ж направлених на Закарпаття педагогів розмістили в монастирі по 20–30 осіб (Шляхтич, 2011, с. 140). Новоприбулі вчителі жили у приміщеннях Яремчанської середньої школи. Педагогам Ворохтянської школи не надавали квартир, а отримані не були відремонтовані (Старжець, 2019, с. 60). У 1947 р. викладачі Дрогобицького учительського інституту Г. Яременко і Т. Школьний зверталися зі скаргою до Міністерства освіти УРСР на незадовільні житлові умови через те, що мешкали в авдиторії навчального закладу (Попп, 2009, с. 130). Таких прикладів можна навести чимало.

Забезпечення достойних житлових умов для інтелігенції в умовах повоєнної відбудови, коли насамперед відновлювалось господарство, велася нещадна боротьба з українським визвольним рухом, було ні пріоритетним, ні реальним. Однак влада збирала інформацію про матеріально-побутове становище інтелігенції, розуміючи, що умови життя не тільки пливали на її працездатність, але й на оцінку і сприйняття нею радянської системи. В одному з офіційних партійних повідомлень, зокрема, зазначалося, що в 1945 р. Львівському університеті без житла були: 4 професори, 4 доценти, 4 старші викладачі, 4 асистенти. В політехнічному інституті 16 викладачів потребували помешкання, в педінституті – 40, у медінституті – 36, у ветеринарному – 25, в інституті радянської торгівлі – 9 (ДАЛО, ф. п-3, оп. 1, спр. 112, арк. 117–119). Завідувач сектору образотворчого мистецтва Львівського обкому повідомляв начальникові Львівського обласного відділу мистецтв при облвиконкомі: «Демобілізовані офіцери, орденосці, художники Леонов, Сіпер, Любчик, Ліщенер, Левицький, Борейкодо цього часу без квартир... Старійший художник Курилас і художник Ліщинський проживають в тісних напіврозвалених приміщеннях. Художники Монастирські (батько і син) з родиною мешкають в одній кімнаті, в якій працювати художникам зовсім неможливо» (Сливка та ін., 1995, с. 366–367).

В інформації Львівського обласного відділу в справах мистецтв про умови праці та побуту наукових працівників Львова в жовтні 1945 р., наводиться ціле звернення тодішнього директора Музею українського мистецтва І. Свенціцького до представника

Всесоюзного комітету архітектури в Москві Бабенчикова, який був присутній на нараді в спілці художників міста, зокрема, він сказав: «Тяжко жити і працювати, коли самі мілкі побутові питання, як мінімальне забезпечення людини житлом, теплом, світлом і хлібом є проблема» (Сливка та ін., 1995, с. 293). Будь-які труднощі побутового характеру мали сприйматися інтелігенцією як тимчасові негаразди, а незадоволеність умовами життя та праці відразу трактувалися як «антирадянські» і «націоналістичні» прояви.

Заступник голови Комітету у справах мистецтв України О. Пашенко у листі до заступника Голови Ради Міністрів УРСР М. Бажана у червні 1946 р. просив взагалі не скеровувати до Львова чергового художника, аргументуючи це тим, що з десяти родин художників, надісланих до міста, жодна не отримала житла. «Якщо ж новоприбулому художнику, – зауважував він, – якимось чином пощастить одержати квартиру позачергово, то це тільки викличе додаткове роздратування і ще більш ускладнить і без того розхитаний моральний стан цієї організації» (Рубльов & Черченко, 1994, с. 238). І. Терлюк наголошує, що саме житлова проблема спричинила на початку 50-х рр. ХХ ст. зменшення міжреспубліканської міграції в регіон (Терлюк, 1997, с. 54).

Частині потребуючих інтелігентів із родинами надавались гуртожитки. Лев Миколайович Яцишин, який у 1951 р. став студентом Дрогобицького нафтового технікуму, згадує, що значна частина викладачів жили разом зі студентами у гуртожитку технікуму, лише дехто мав окремі квартири («Спогади Л.М. Яцишина», 2021). У сільській місцевості вчителів та медичних працівників підселяли часто до місцевих жителів. Парасковія Климівна Благодир (Мицик) з Полтавщини, згадує, що у 1946 р. вона приїхала працювати акушеркою в село Гаї Винниківського району, спочатку її разом із сестрою теж медсестрою, взяв до своєї хати місцевий житель, санітар медичного пункту. Пізніше Параскевія Климівна поселилась у будинку самотньої колишньої вчительки, в них зав'язалися дружні відносини, і господиня відмовлялася брати гроші за житло, тому постійниця у різний спосіб намагалася віддячити, зокрема, допомагала по господарству. В це село скерували вчителя, також з Полтавщини, який з родиною замешкав у будинку, власників якого депортували. У 1947 р. Парасковія Климівна очолювала медичний пункт у сусід-

ньому селі, він розташовувався у будинку репресованих місцевих жителів. Одночасно вона там і жила разом з бабусею, що була родичкою депортованих, яку взяла у помічники як санітарку («Спогади П.К. Благодир», 2021). Микулянич Андрій Ілліч пригадує, що в його рідне село Нересниця на Закарпатті приїхали зі сходу України «вчительки», яких розмістили у будинку заможних євреїв, яких разом із іншими єврейськими родинами вивезли із села під час війни («Спогади А.І. Микулянича», 2021).

У повоєнні роки у містах західних областей України, особливо в обласних центрах, поступово розгорталося велике промислове будівництво, швидко зростала кількість робітників, які теж потребували житла. У зв'язку з таким становищем влада на місцях намагалася розв'язати проблему шляхом перерозподілу наявного житлового фонду. Почали практикувати так зване «ущільнення житла», суть якого полягала в тому, що до власників окремих впорядкованих квартир підселяли співмешканців. Було прийнято рішення заселяти навіть підвальні і напівпідвальні приміщення. Соціальні норми житла для однієї людини в УРСР у перші післявоєнні роки становили не більше шести квадратних метрів житлової площі, але в середньому ця цифра становила чотири квадратні метри (Прохоренко, 2010, с. 190).

Житлове питання було своєрідним інструментом в руках влади, засобом тиску, або заохочення. Коли держава мала у руках розподільчі функції благ і привілей, квартирне питання можна було вирішити адміністративними засобами, по дзвінку, через потрібні зв'язки. А. Дімаров 1944–1950 рр. працював в Луцьку кореспондентом газети «Радянська Волинь», йому виділили двокімнатну квартиру. Він згадує: «В одній кімнатці – я, дружина і наш син, а в другій – мамуся, тьотя Ліза та її дочка Ніна. Що я, на слізне прохання мамусі, їх забрав з Івано-Франківської області» (Дімаров, б.р., с. 530). Коли він хотів переходити на роботу редактором видавництва у Львові, його викликав на розмову: «Сам перший секретар Профатілов... обіцяв дати трикімнатну квартиру замість двокімнатної... – Три кімнати на трьох! – уточнив Профатілов. – Родичів твоїх залишимо в тій, двокімнатній. – Це був найвагоміший його аргумент, який мав переконати мене залишитися в Луцьку» (Дімаров, б.р., с. 530–531).

Вільний продаж житла в цей час був заборонений, але окрім офіційного шляху отримання безкоштовної квартири, населення вдавалось до різних махінацій, обмінів. Літом 1945 р. на чорному ринку можливість заселитись до умебльованої квартири у Львові вартувала 15–20 тисяч карбованців (Чеботарьова, 2019, с. 272). Польське населення Львова, яке виїжджало з міста, хотіло отримати хоча б якесь відшкодування за своє помешкання та меблі. Лешко Аллерхандр говорить про це так: «Нашу квартиру купив Іван Бойко з Києва. Через те, що такі трансакції не можна було робити за гроші, дав він нам за це наше помешкання багато споживчих продуктів – таких, сяких і різних. Мій батько, який був адвокатом, ретельно ті справи списав і мав цілий список двома мовами – що дістали. За крісло – масло, і так далі» (Чеботарьова, 2019, с. 272).

Переїхавши вже на роботу до Львова, Дімаров згадує, що «отаборився у видавництві, в темній без вікна комірчині, де зберігався папір» (Дімаров, б.р., с. 535). Його колега по роботі розповів йому про сусіда, відставного радянського полковника, який переселявся в побудований особняк. Полковник погодився «відступити квартиру» письменнику за тисячу карбованців. Позиченими грошима письменник розрахувався з полковником (Дімаров, б.р., с. 536–538). І після цього «почалося ходіння по всіх інстанціях. Я пускав поперед себе полковника. Увішаний орденами й медалями, він пер наче танк: напролом, розштовхуючи черги. Замалим не ногою відчиняв будь-які двері, а я вже за ним – за голкою нитка. І ось воно врешті збулося: свіжісінький ордер з печаткою. І тут мій полковник раптом включив задній хід: до нього переїхав з Росії син із дружиною і він надумався передати квартиру вже синові. Дійшло навіть до суду, втрутився Козланюк, який очолював Спілку письменників, і квартира залишилась за мною» (Дімаров, б.р., с. 538).

Траплялися самовільні заселення, помешкань, у міських і районних житлових управліннях у ці роки панував безлад, свавілля і беззаконня, хабарництво. Так, вчителям СШ № 8 Львова Гуменюку і Буднику райвиконком виписав ордери на квартири, але ордер на це помешкання також отримав і вселився в нього начальник районного управління НКДБ (ДАЛО, ф. р-402, оп. 3, спр. 3, арк. 100). Демобілізований з армії художник Є. Левханян

отримав ордер на квартиру, але її зайняла інша сім'я, що теж мала відповідний документ. Незважаючи на рішення районного і міського виконкомів, Є. Левханян залишився без помешкання. У квартиру художниці А. Слоневської (дочки І. Труша) вночі вселено сім'ю, а її речі без жодних на це підстав викинуто. Художник Свідерський на законних підставах мешкав у квартирі на вулиці Дверницького, 49, але його разом із сім'єю за розпорядженням обласного прокурора міліція з помешкання виселила (ДАЛО, ф. р-1694, оп. 1, спр. 29, арк. 4). Г. Боднар зазначає, що «для заселення працівників Академії наук УРСР у Львові у наперед визначені квартири й окремі будинки скасували раніше видані ордери і відселили жителів» (Боднар, 2015). Подібна ситуація була у всьому західному регіоні. В «Учительській газеті» повідомлялося, що у вчительки міста Дубно незаконно відібрав квартиру працівник Держбанку, у якій вона вже самотужки зробила ремонт (Старжець, 2019, с. 60).

Незважаючи на реальне беззаконня в квартирному питанні, у перші повоєнні роки партійно-державні органи та органи правопорядку належним чином не реагували на такі речі, не говорячи вже про реальне покарання. Після випадку у помешканні художниці А. Слоневської, як зазначає у своїй доповідній записці завідувачка сектору образотворчого мистецтва: «замість показового суду за хуліганство їм (тобто тим, хто незаконно всилився в квартиру – Авт.) було видано ордер на незаконно захоплену кімнату» (Сливка та ін., 1995, с. 368).

Житлова проблема для інтелігенції була складною усі повоєнні роки. У своєму виступі на IX сесії Львівської міської ради депутатів трудящих в 1952 р. Г. Устименко зазначав, що ще «понад 35 вчителів Львова не мали на той час помешкань. Учителька Чабанова жила в приміщенні середньої школи № 30, а директор семирічної школи № 3 займав аж дві класні кімнати (ДАЛО, ф. р-402, оп. 3, спр. 79, арк. 178). У 1952 р. за Дрогобицьким педагогічним інститутом було закріплено чотири житлові будинки, в яких було 16 помешкань, але для працівників навчального закладу необхідними було ще 25 квартир (Попп, 2009, с. 130). В 1957 р. правління Львівської організації Спілки письменників України зазначало, що «ряд письменників, які живуть і працюють у Львові, уже тривалий час не забезпечені квартирами, які б

відповідали хоч елементарним вимогам творчої праці. Багато-разові звернення правління до місцевих органів влади з клопотанням забезпечити письменників належними квартирами не дають бажаних наслідків» (ДАЛО, ф. р-2009, оп. 1, спр. 82, арк. 15).

Влада під лозунгами турботи про радянську інтелігенцію і її добробут, покращення умов праці змушена була вживати деяких заходів для поліпшення її житлових умов. Передбачалася навіть додаткова площа для кабінетів, творчих приміщень. Ученим надавалося право на додаткову житлову площу не менш як 20 кв. м. (Прохоренко, 2010, с. 191). У кінці 40-х рр. у Спільці художників Львова митці мали майстерні, площа яких становила від 30 до 40 кв. м., дехто з художників мав більші майстерні, ніж помешкання (ДАЛО, ф. р-1694, оп. 1, спр. 72, арк. 8–9). Однак отримати таку площу теж було проблематично. Будинок на вул. Ватутіна, де розташовувалися майстерня і помешкання скульптора І. Севери, зайняли військові – там мав бути штаб Прикарпатського військового округу. Севера мав звільнити приміщення, але не надали іншого. Військові розбили двері майстерні і викинули на вулицю все, що там було, саме тоді більшість робіт скульптора були втрачені. Протягом кількох років львівською владою всіх рівнів приймалось багато рішень про надання професорові, скульптору І. Севері майстерні. У кінцевому результаті йому надали дуже зруйноване приміщення майстерні, яку перед війною займав Олекса Новаківський (ДАЛО, ф. р-1694, оп. 1, спр. 135 (б), арк. 32–33; Горинь, 1995, с. 196–197).

Деяким розв'язанням житлової проблеми інтелігенції було індивідуальне будівництво. Для цього в літку 1947 р. для працівників Дрогобицького педагогічного інституту було виділено державну позику в розмірі 20 000 крб. (Попп, 2009, с. 130). Але коштів на індивідуальну забудову не вистачало, до того ж, дефіцитними були самі будівельні матеріали.

Помешкання для інтелігенції було важливою складовою життєвого простору. Специфіка розумової праці не обмежується часовими та просторовими рамками. Вдома інтелігенція часто працювала, взаємодіяла зі своєю родиною, зустрічалася з друзями та колегами, і дуже часто тільки там, умовах репресій і переслідувань, постійного страху і пригнічення, які були звичними явищами у повоєнному повсякденні інтелігенції західного ре-

гіону, могла бути справжньою. На одних квадратних метрах уживалися різні покоління, представники різних професій, там формувались родинні традиції, настрої, цінності, атмосфера. Все це впливало на психологічний стан інтелігенції, результативність її праці. Якби помешкання могли свідчити, то ми б багато дізналися, що доводилося пережити їхнім власникам у непрості повоєнні роки. Леся Крип'якевич згадує, що їхній дім переживав неодноразові вторгнення, їхню квартиру обшукували, «хотіли знайти компромат», вона пригадує, що приходили «12 людей починали все в квартирі перекидати», але з гумором зауважує, що «при тій нагоді ми познаходили чимало речей, але загалом у тій ситуації було дуже мало приємного» (Поврозник, 2004). Я. Дашкевич у своїй розвідці про І. Крип'якевича говорить, що «науково працювати» в кабінеті директора Інституту суспільних історик не міг. Приходив до свого кабінету лише для адміністративної роботи, а працював удома. Тут у нього була кімната-кабінет з особистою бібліотекою, власноруч розробленою картотекою і архівом (Дашкевич, 2007, с. 502). Лариса Крушельницька у своїх спогадах згадує, що вона прихистила дружину і двох онучок генерала Тарнавського після арештів їх рідних. У ніч, коли прийшли вже за ними, до неї ще й прибігла її кузинка Люба Троян, яка втекла перед вивезенням з квартири господарів, де вона мешкала, і її врятувала стара шафа, в якій вона просиділа до п'ятої години ранку (Крушельницька, 2001, с. 231–232).

Висновки. У повоєнні роки для багатьох інтелігентських родин західного регіону України гострою залишалася житлова проблема. Повоєнні негаразди, тодішні суспільно-політичні реалії краю визначали умови її життя та праці. У вивільнене, внаслідок людських втрат у роки війни і радянських депортаційно-переселенських акцій, націоналізоване та конфісковане державою житло посилялися прислані радянські кадри, насамперед партійно-радянські чиновники, військові, працівники силових структур. Отримання окремих квадратних метрів залежало від посади, місця роботи, проживання, наближеності до влади. Житлове питання можна було вирішити адміністративним методом, втручанням партійно-державних органів чи впливових осіб; механізм набуття житла часто був пов'язаний з різними зловживаннями, не завжди законними діями. Воно було певним засобом впливу

на інтелігенцію, хоча статус радянського інтелігента, дозволяв звертатися у партійні і радянські органи зі скаргами та проханнями про надання чи покращення житлових умов, але це не завжди було безпечно, з огляду на те, що всі побутові негаразди мали бути не пріоритетними, а вирішення їх не завжди було позитивним і швидким. Тому після війни представники інтелігенції західного регіону мали дуже різні житлові умови: проживали в окремих квартирах, будинках, гуртожитках, винаймали квартири та кімнати, також перебивалися в напівпідвальних і підвальних приміщеннях, горищах, у приміщеннях радянських закладів і установ, тобто в непристосованих для життєдіяльності умовах. У радянське повоєнне повсякдення інтелігенції надовго вкориниться феномен черг на житло і його набуття.

Житло було важливою складовою повсякдення інтелігенції визначало її ідентичність, коло її спілкування, часто було місцем творчої праці, зустрічей, мало свою родинну атмосферу, а також пережило разом із його власниками немало життєвих колізій непростого повоєнного часу.

Перспективним напрямком дослідження є вивчення умов, якості, внутрішнього оформлення житла інтелігенції.

Джерела та література

- Боднар, Г.** (2015). Розкіш і злидні повоєнного Львова, або реалії житлово-побутового повсякдення в омріяному місті. *Україна Модерна*. Взято з <https://uamoderna.com/md/bodnar-postwar-lviv>.
- Булгакова, О.** (2015). Науково-педагогічна інтелігенція як соціально-професійний прошарок в 1945–1955 рр. В В.М. Даниленко (Ред.), *Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба* (с. 177–208). Київ: Інститут історії України НАН України.
- Вурловська, М.** (2017). Театр у повсякденному житті населення Дрогобиччини у перші повоєнні роки. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, спец. вип. 3, 337–344.
- ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
- Горинь, Б.** (1995). *У пошуках берега: життя і творчість скульптора Івана Севери*. Львів: Інститут українознавства НАН України.
- Гром, М.** (2019). Єврейське населення Дрогобиччини: адаптація до «нового» життя (1944–1945). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 52 (2), 25–27.
- ДАЛО – Державний архів Львівської області.

- Дашкевич, Я. (2007). *Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури* (2-е вид., виправл. й доповн.). Львів: «Піраміда».
- Дімаров, А. (б.р.). *Прожити й розповісти* (Кн. 1–2). Взято з <https://osvita.ua/doc/files/news/686/68698/dimarov-anatoliy-andriyo-vych-prozhyty-y-rozpovisty.pdf>.
- Крушельницька, Л. (2001). *Рубали ліс... (Спогади галичанки)*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР.
- Луцький, О. (2009). *Приборкання інтелігенції (1939–1953). Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область* (Кн. 1, с. 581–595). Львів: Астролябія.
- Ляхович, М. (2018). *Історії з вулиці Івасюка: помешкання вченого, або як випадково натрапити на унікальні фото Львова*. Взято з <https://modernism.lviv-online.com/istoriji-z-vulytsi-ivasyuka/>
- Марусик, Т. (2002). *Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр.)*. Чернівці: Рута.
- Поврозник, К. (2004). *Традиції родини Крип'якевичів*. Взято з <https://portal.lviv.ua/uncategorized/2004/07/22/122649>.
- Попп, Р. (2009). Педагогічний університет імені Івана Франка у перші повоєнні роки (1944–1953). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки ДДПУ імені Івана Франка. Історія*, 24, 120–135.
- Попп, Р. (2012). Повсякдення інтелігенції Львова 1944–1953 рр. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, XVI, 384–394.
- Попп, Р. (2014). Номенклатура Дрогобицької області в перші повоєнні роки (1944–1950). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 17–18, 349–357.
- Попп, Р. (2018). Історичний факультет Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в перші повоєнні роки (1944–1953). *Східноєвропейський історичний вісник*, 6, 189–196.
- Прохоренко, О. (2010). Науково-педагогічна інтелігенція як соціально-професійний прошарок в 1945–1955 рр. В В.М. Даниленко (Ред.), *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)* (Кн. 2 (1–2), с. 177–208). Київ: Інститут історії України НАН України.
- Рубльов, О., & Черченко, Ю. (1994). *Сталініщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки ХХ ст.)*. Київ: Наукова думка.
- Сливка, Ю.Ю. та ін. (Ред.). (1995). *Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали. Т. I: 1939–1953*. Київ: Наукова думка.
- Спогади А.І. Микулянича, 1939 р.н., записала Р. Попп 15.01.2021 р. (2021). *Приватний архів Руслани Попп*.
- Спогади Л.М. Яцишина, 1937 р.н., записала Р. Попп 4.01.2021 р. (2021). *Приватний архів Руслани Попп*.

- Спогади П.К. Благодарир (Мицик), 1925 р.н., записала Р. Попп 10.03.2021 р. (2021). *Приватний архів Руслани Попп*.
- Старжець, В. (2019). *Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.)*. (Дис. ... канд. іст. наук). Рівне.
- Терлюк, І. (1997). *Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.): етносоціальне дослідження*. Львів: Центр Європи.
- Чеботарьова, А. (2019). Нові львів'яни та їхнє місто «Рогатка». *Складні сторінки спільної історії: розповідаючи про Другу світову війну у Львові* (с. 268–273). Взято з <http://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Complex-History-Telling-About-The-Second-World-War-in-Lviv-1.pdf>.
- Шляхтич, Р. (2011). Повсякдення західноукраїнської інтелігенції повоєнного часу в умовах боротьби радянської влади з українським визвольним рухом. *Інтелігенція і влада*, 23, 133–142.

References

- Bodnar, H. (2015). Rozkish i zlydni povoiennoho Lvova, abo realii zhytlovo-pobutovoho povsiakdennia v omriianomu misti [The luxury and poverty of post-war Lviv, or the realities of everyday life in the dream city]. *Ukraina Moderna – Modern Ukraine*. Retrieved from <https://uamoderna.com/md/bodnar-postwar-lviv> [in Ukrainian].
- Bulhakova, O. (2015). Naukovo-pedahohichna intelihentsiia yak sotsialno-profesiinyi prosharok v 1945–1955 rr. [Scientific and pedagogical intelligentsia as a socio-professional stratum in 1945–1955]. In V.M. Danylenko (Ed.), *Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm i khrushchovska doba – Social transformations in Ukraine: late Stalinism and the Khrushchev era* (pp. 177–208). Kyiv [in Ukrainian].
- Vurlovska, M. (2017). Teatr u povsiakdennomu zhytti naselennia Drohobychchyny u pershi povoienni roky [Theater in the everyday life of the population of Drohobych in the first postwar years]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych Local History Collection*, special issue 3, 337–344 [in Ukrainian].
- HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine] [in Ukrainian].
- Horyn, B. (1995). *U poshukakh bereha: zhyttia i tvorchist skulptora Ivana Severy [In search of the shore: the life and work of sculptor Ivan Severa]*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Hrom, M. (2019). Yevreiske naselennia Drohobychchyny: adaptatsiia do «novoho» zhyttia (1944–1945) [The Jewish population of Drohobych region: adaptation to the "new" life (1944–1945)]. *Naukovi pratsi*

- istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia National University*, 52 (2), 25–27 [in Ukrainian].
- DALO – Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State Archives of Lviv Region] [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya.** (2007). *Postati: narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury [Figures: essays on figures of history, politics, culture]* (2nd ed., rev.). Lviv: «Piramida» [in Ukrainian].
- Dimarov, A.** (n.d.). *Prozhyty y rozpovisty [Live and tell]*. (Vols. 1–2). Retrieved from <https://osvita.ua/doc/files/news/686/68698/dimarov-anatoliy-andriyovych-prozhyty-y-rozpovisty.pdf> [in Ukrainian].
- Krushelnynska, L.** (2001). *Rubaly lis... (Spohady halychanky) [They cut down the forest... (Memories of a Galician woman)]*. Lviv: Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka AN URSR [in Ukrainian].
- Lutskiy, O.** (2009). *Pryborkannia intelihentsii (1939–1953) [Taming of the intelligentsia (1939–1953)]. Reabilitovani istoriieiu. U dvadtsiaty semy tomakh. Lvivska oblast – Rehabilitated by history. In twenty-seven volumes. Lviv region (Vol. 1, pp. 581–595)*. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
- Liakhovych, M.** (2018). *Istorii z vulytsi Ivasyuka: pomeshkannia vchenoho, abo yak vypadkovo natrapyty na unikalni foto Lvova [Stories from Ivasyuk Street: the scientist's apartment, or how to stumble upon unique photos of Lviv by chance]*. Retrieved from <https://modernism.lviv-online.com/istoriji-z-vulytsi-ivasyuka> [in Ukrainian].
- Marusyk, T.** (2002). *Zakhidnoukrainska humanitarna intelihentsiia: realii zhyttia ta diialnosti (40–50-ti rr.) [Western Ukrainian humanitarian intelligentsia: realities of life and activity (40–50's)]*. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Povrozyk, K.** (2004). *Tradytzii rody ny Krypiakevychiv [Traditions of the Krypiakevych family]*. Retrieved from <https://portal.lviv.ua/uncategorized/2004/07/22/122649> [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2009). *Pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka u pershi povienni roky (1944–1953) [Ivan Franko Pedagogical University in the first postwar years (1944–1953)]. Problemy humanitarnykh nauk: naukovy zapysky DDPU imeni Ivana Franka. Istorii – Problems of Humanities. History Series, 24, 120–135* [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2012). *Povsiakdennia intelihentsii Lvova 1944–1953 rr. [Everyday life of the Lviv intelligentsia in 1944–1953]. Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych Local History Collection, XVI, 384–394* [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2014). *Nomenklatura Drohobyskoi oblasti v pershi povienni roky (1944–1950) [Drohobych Region Nomenclature in the First*

- Postwar Years (1944–1950)]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych Local History Collection*, 17–18, 349–357 [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2018). Istorychnyi fakultet Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka v pershi povoienni roky (1944–1953) [The historical faculty of Drohobych state pedagogical university during the first postwar years (1944–1953)]. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European historical bulletin*, 6, 189–196 [in Ukrainian].
- Prokhorenko, O.** (2010). Naukovo-pedahohichna intelihentsiia yak sotsialno-profesiyni prosharok v 1945–1955 rr. [Scientific and pedagogical integration as a socio-professional stratum in 1945–1955]. In V.M. Danylenko (Ed.), *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh) – seredyna 1950-kh rr. – Postwar Ukraine: Essays on Social History (second half of the 1940s – mid-1950s)* (Vol. 2 (1–2)), pp. 177–208. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Rublov, O., & Cherchenko, Yu.** (1994). *Stalins'hchyna y dolia zakhidno-ukrainskoi intelihentsii (20–50-ti roky XX st.) [Stalinism and the fate of the Western Ukrainian intelligentsia (20–50s of the XX century)]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu.Yu. et al.** (Eds.). (1995). *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli: dokumenty i materialy. T. I: 1939–1953 [Cultural life in Ukraine. Western lands: Documents and materials. Vol. I: 1939–1953]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Spohady A.I. Mykuliianycha, 1939 r.n., zapysala R. Popp 15.01.2021 r. [Memoirs of A.I. Mykulyanych, born in 1939, recorded by R. Popp on January 15, 2021]. (2021). *Pryvatnyi arkhiv Ruslany Popp – Private archive of Ruslana Popp* [in Ukrainian].
- Spohady L.M. Yatsyshyna, 1937 r.n., zapysala R. Popp 4.01.2021 r. [Memoirs of L.M. Yatsyshyna, born in 1937, recorded by R. Popp on January 4, 2021]. (2021). *Pryvatnyi arkhiv Ruslany Popp – Private archive of Ruslana Popp* [in Ukrainian].
- Spohady P.K. Blahodyr (Mytsyk), 1925 r.n., zapysala R. Popp 10.03.2021 r. [Memoirs of P.K. Blagodyr (Mytsyk), born in 1925, recorded by R. Popp on March 10, 2021]. (2021). *Pryvatnyi arkhiv Ruslany Popp – Private archive of Ruslana Popp* [in Ukrainian].
- Starzhets, V.** (2019). *Borotba radianskoi vlady i ukrainskoho pidpillia za vplyv na osvittii prostir zakhidnykh oblastei URSS u pisliavoienni period (1944–1953 rr.) [The struggle of the Soviet government and the Ukrainian underground for influence on the educational space of the western regions of the USSR in the postwar period (1944–1953)]*. (Candidate's thesis). Rivne [in Ukrainian].

- Terliuk, I.** (1997). *Rosiiany zakhidnykh oblastei Ukrainy (1944–1996 rr.): etnosotsialne doslidzhennia [Russians in the western regions of Ukraine (1944–1996): ethnosocial research]*. Lviv: Tsentr Yevropy [in Ukrainian].
- Chebatarova, A.** (2019). Novi Lviviany ta yikhnie misto «Rohatka» [New Lviv residents and their city "Rohatka"]. *Skladni storinky spilnoi istorii: rozpovidaiuchy pro Druhu svitovu viinu u Lvovi – Complex pages of common history: telling about the Second World War in Lviv* (pp. 268–273). Retrieved from <http://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Complex-History-Telling-About-The-Second-World-War-in-Lviv-1.pdf> [in Ukrainian].
- Shliakhtych, R.** (2011). Povsiakdennia zakhidnoukrainskoi intelihentsii poviennoho chasu v umovakh borotby radianskoi vlady z ukraïnskym vyzvolnym rukhom [Everyday life of the Western Ukrainian intelligentsia of the postwar period in the conditions of the struggle of the Soviet power against the Ukrainian liberation movement]. *Inteli-hentsiia i vlada – Intelligentsia and power*, 23, 133–142 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.2021 р.